Archetype

Αστική γεωγραφία και κοινωνία των πολιτών

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 13/07/2020

Η αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία Monumenta, με συντονίστρια την αρχαιολόγο Ειρήνη Γρατσία, ασχολείται εδώ και αρκετά χρόνια με την ανάδειξη της νεότερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Στις πρόσφατες ερευνητικές δραστηριότητες της εταιρείας ανήκει και η ταξινόμηση του αρχείου της κατασκευαστικής εταιρείας «Εργοληπτική», η οποία κυριάρχησε στον τομέα της υιοθέτησης και εφαρμογής του οπλισμένου σκυροδέματος στην Αθήνα του μεσοπολέμου (για το θέμα αυτό βλ. και το ρεπορτάζ της Ίσμας Τουλάτου στο «Βήμα», 7/6/2020).

Είναι καταρχήν αξιοπαρατήρητο, ότι το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης στην Ελλάδα έχει πλέον επεκταθεί στην αρχιτεκτονική κληρονομιά της περιόδου μετά τον νεοκλασικισμό. Πριν από τριάντα ας πούμε χρόνια, την εποχή της συλλογικής θρηνωδίας για την απώλεια της πάνδημης νεοκλασικής ταυτότητας της πρωτεύουσας, φαινόταν αδιανόητο να βρίσκει κανείς κάποιες αξίες στην αρχιτεκτονική του 20ού αιώνα. Για πολλούς δεν υπήρχαν παρά τα «τσιμεντένια κουτιά», που αλλοίωναν ανεπανόρθωτα τον αυθεντικό χαρακτήρα της αθηναϊκής μητρόπολης. Φαίνεται, ωστόσο, ότι για τη συλλογική συνείδηση κάθε παρελθόν μετατρέπεται ανυπερθέτως σε ιστορία, αρκεί να μεσολαβήσει η ποσότητα του χρόνου.

Η προσέγγιση που έχει υιοθετήσει η Monumenta για την καταγραφή και την προστασία του χτιστού -και όχι μόνο- περιβάλλοντος, δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην κοινωνική ευαισθητοποίηση και τη συλλογική αυτοσυνειδησία. Η συλλογή στοιχείων και πληροφοριών για τα κτίρια είναι εθελοντική και δημόσια, με τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Ενθαρρύνεται η αυτενέργεια και κάθε είδους εναλλακτική δράση. Αναζητούνται οι μικροϊστορίες των ιδιοκτητών ή των ενοίκων σε θέση να αφηγηθούν χρήσιμες μαρτυρίες, για την πολυκατοικία όπου έζησε η Μαρία Κάλλας, για την επέκταση του ξενοδοχείου Μεγάλη Βρετανία ή για τον σταθμό του Ηλεκτρικού στον Πειραιά. Η ιστορία της αρχιτεκτονικής γίνεται κοινωνική ιστορία και η αρχιτεκτονική παιδεία υλοποιείται ως συλλογική διαδικασία. Η προστασία του χτιστού περιβάλλοντος είναι έτσι πιο αποτελεσματική, γιατί συντελείται από τους ίδιους τους κατοίκους, οι οποίοι έχουν συνείδηση του τόπου στον οποίο ζουν. Η κοινωνική ιστορία μετατρέπεται σε κοινωνική προστασία του βιώσιμου χώρου και η έννοια της «κληρονομιάς» διευρύνεται: δεν έχει να κάνει μόνο με τα επώνυμα μνημεία αλλά και με τις πολυκατοικίες της αντιπαροχής.

Η παραπάνω αντίληψη συντονίζεται με το πνεύμα νεότερων προσεγγίσεων σε ό,τι αφορά την ιδέα της «κληρονομιάς». Η έννοια του Ιστορικού Αστικού Τοπίου (Historic Urban Landscape), όπως προσδιορίζεται από την πρόσφατη Χάρτα της Ουνέσκο του 2011, ξεπερνά την ιδέα του παραδοσιακού ιστορικού κέντρου και αγκαλιάζει το σύνολο της βιώσιμης αστικής γεωγραφίας μιας πόλης, έτσι όπως διαμορφώθηκε στον χρόνο. Με άλλα λόγια, η προστασία του ιστορικού κέντρου γίνεται αντιληπτή στο πλαίσιο του ευρύτερου αστικού συγκροτήματος, ενώ λαμβάνει υπόψη τις σχέσεις, τη διάδραση και την αλληλεπίδραση ανάμεσα σε αυτές τις δύο φυσικές οντότητες. Περιλαμβάνει, όχι μόνο χωρικές, αλλά και κοινωνικές και διαπολιτισμικές αξίες του συνολικού αστικού οργανισμού και της ζωής της κοινότητας που διαβιεί σε αυτόν. Δεν προστατεύει μόνο τα κτίρια αλλά και τις διαστρωματώσεις της μνήμης, τις άυλες αξίες και τους τρόπους της συλλογικής διαβίωσης και των κοινωνικών ανταλλαγών. Το τρίπτυχο της Χάρτας είναι «Διατήρηση, Συμμετοχή, Ανάδειξη», με έμφαση στην ενεργοποίηση μη κυβερνητικών οργανώσεων, οι οποίες θα πρέπει να συμμετέχουν στην ανάπτυξη και τη διάδοση κατάλληλων εργαλείων και μεθόδων υποστήριξης της φιλοσοφίας του Ιστορικού Αστικού Τοπίου. Η έννοια του Ιστορικού Αστικού Τοπίου πηγαίνει ακόμη παραπέρα, καθώς προσανατολίζεται στη στήριξη των τοπικών κοινωνιών σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη και τη βελτίωση της συλλογικής διαβίωσης, μέσω της προστασίας των αρχών και αξιών που συνδέονται με την ιστορία, τη συλλογική μνήμη τους και το περιβάλλον. Η αθηναϊκή εμπειρία, με μια σειρά από αξιόλογες αντίστοιχες πρωτοβουλίες τα τελευταία χρόνια, δείχνει να έχει αντιληφθεί την ανάγκη συμφιλίωσης με τον χώρο της πόλης, χρησιμοποιώντας την αρχιτεκτονική ως εργαλείο για τη διαμόρφωση μιας πιο συνεκτικής κρίσιμης μάζας της κοινωνίας των πολιτών. Η κοινωνική πίεση ίσως να είναι ένας τρόπος, ώστε και οι πολιτικοί να αντιληφθούν ότι, χωρίς κατάλληλο και μακροχρόνιο προγραμματισμό και σχεδιασμό, τα εκλογικά οφέλη από πρόχειρα έργα βιτρίνας πάσης φύσεως (από την πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου στην Αθήνα, ως την πίστα για Φόρμουλα 1 στον Αλμυρό Μαγνησίας) μπορεί να είναι αντίθετα από τα αναμενόμενα.

Εισαγωγική εικόνα: Αθήνα, 1903